

**ASMENS TURGINĖS PADĖTIES KRITERIJUS SUTEIKIANT VALSTYBĖS
GARANTUOJAMĄ TEISINĘ PAGALBĄ CIVILINIO PROCESO TVARKA
NAGRINĖJAMOSE BYLOSE****Ingrida Montvydienė ***

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas cpk@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. gruodžio 18 d., parengta spausdinti 2007 m. balandžio 16 d.

Santrauka. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos (VGTP) nepasiturintiems asmenims numatymas įstatymuose ir šios pagalbos įgyvendinimą užtikrinančių priemonių ir būdų sukūrimas, nagrinėjant ir sprendžiant bylas civilinio proceso tvarka, neišvengiamai tampa kiekvienos demokratinės valstybės pozityvia pareiga. Šios pagalbos suteikimas yra vienas iš garantų, užtikrinančių konstitucinės teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą ir padedančių neturtingiems, neišgalintiems susimokėti privatiems teisininkams už teikiamą teisinę pagalbą asmenims ginant savo teises ir įstatymais saugomus interesus.

Šiame straipsnyje atskleidžiamos asmens turtinės padėties lygio, suteikiančio asmenims galimybę pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba Lietuvoje, teorinės ir praktinės problemos, pateikiami nustatyto turtinės padėties valstybės garantuojamai teisei pagalbai gauti kriterijaus atitikties šios pagalbos poreikiui užtikrinant teisminės gynybos prieinamumą vertinimai. Aptariamas teismo vaidmuo sprendžiant valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo klausimus. Taip pat straipsnyje pateikiami pasiūlymai dėl papildomų kriterijų, lemiančių turtinės padėties vertinimą sprendžiant šios pagalbos suteikimo klausimą, bei civilinio proceso kodekso pakeitimų.

Pagrindinės sąvokos: valstybės garantuojama teisinė pagalba, nemokama teisinė pagalba, turto ir pajamų lygis, turtinės padėties kriterijus, bylos sudėtingumas, teisingumo interesai.

IVADAS

Temos aktualumas. Dėl pastarojo dešimtmečio socialinių ir ekonominių visuomenės gyvenimo pokyčių Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pasaulio valstybių, nemažai daliai visuomenės narių dėl sunkios turtinės padėties tampa nebe prieinama ar sunkiai prieinama teisminė pažeistų teisių gynyba.

Teisės viršenybės principas gali būti įgyvendintas tik tuo atveju, jeigu kiekvienas žmogus turi galimybę veiksmingai ginti savo teises ir įstatymų saugomus interesus nuo bet kokio pažeidimo. Todėl teisinėje valstybėje vienas iš svarbiausių ir stabiliausių žmogaus teisių ga-

rantų yra galimybė pasinaudoti pačios valstybės sukurtomis teisių gynimo užtikrinimo priemonėmis.

Pagrindiniu veiksniumi, determinuojančiu asmens galimybę realizuoti teisę į teisminę gynybą ir pagrindiniu kriterijumi sprendžiant būtinumo užtikrinti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą klausimą, pripažįstama asmens turtinė padėtis.

Todėl šio straipsnio **tikslas** – atskleisti Lietuvos teisės aktais nustatyto turtinės padėties lygio, kaip pagrindinio kriterijaus, kurį atitinkantys asmenys gali pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba nagrinėjant bylas civilinio proceso tvarka, reglamentavimo aktualius klausimus, aptarti bei įvertinti šio kriterijaus praktinio pritaikomumo galimybes ir problemas, pasiūlyti papildomus kriterijus šiai pagalbai gauti bei pagrįsti jų reikšmę bei būtinumą.

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso teisės katedros lektorė.

Tyrimo objektas – asmens turtinės padėties kriterijų reglamentuojantys Lietuvos Respublikos, atskirų užsienio valstybių bei Europos Sąjungos teisės aktai, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.

Tyrimo metodai. Rašant straipsnį kompleksiskai taikyti bendrieji mokslinio pažinimo metodai (lyginamasis, sisteminės analizės, loginis, aprašomasis, apibendrinimo). Plačiai taikytas empirinis tyrimo metodas – dokumentų analizė.

1. EX OFFICIO SUNKI ASMENS TUR TINĖ PADĖTIS

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (CPK) 20 straipsnyje įtvirtintas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos principas [1] įpareigoja valstybę užtikrinti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą asmenims, kuriems dėl objektyviai egzistuojančių veiksnių šios teisės įgyvendinimas apsunkintas. Kita vertus, šio principo įgyvendinimas yra ir vienas iš reikalavimų, keliamų civilinio proceso tinkamumo ir teismo priimamo sprendimo teisėtumui užtikrinti. Nors Lietuvos civilinio proceso teisė valstybės garantuojamą teisinę pagalbą įvardija vienu iš civilinio proceso principų, tačiau CPK šios pagalbos sampratos, suteikimo pagrindų, tvarkos ir sąlygų nereglamentuoja. Šiuos klausimus reglamentuoja specialus įstatymas – 2005 m. sausio 20 d. priimtas Lietuvos Respublikos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymas (VGTPPI) Nr. X-78, įsigaliojęs nuo 2005 m. gegužės 1 d. [2].

Kuriant valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemą (dažnai ši pagalba dar vadinama valstybės mokama teisine pagalba) svarbu išsiaiškinti, kokie veiksniai gali būti pripažįstami apsunkinančiais teisinės gynybos prieinamumą bei kokiais atvejais valstybė turi prisiimti pareigą suteikti pagalbą asmenims ginant pažeistas teises civilinio proceso tvarka¹, t. y. reikia nustatyti kriterijus valstybės garantuojamai teisei pagalbai gauti. Šiandien galiojančiame VGTPPI nors atskirai ir neįvardijami kriterijais, jie atsispindi nuostatose, reglamentuojančiose subjektus, turinčius teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Visus šiuos kriterijus santykinai galime suskirstyti į dvi grupes:

1. kriterijai, susiję su asmenų, kuriems reikalinga teisinė pagalba, sunkia turtine padėtimi (VGTPPI 11 str. 2 d. 1 p.) ir
2. kriterijai, nesusiję su asmenų, kuriems reikalinga teisinė pagalba, sunkia turtine padėtimi (VGTPPI 11 str. 2 d. 2–3 p., 12 str.).

Pagrindiniu kriterijumi, suteikiančiu teisę pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba, visuotinai

¹ Aptariama valstybės garantuojama teisinė pagalba pagal Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymą vadinama **antrine teisine pagalba** – dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose, įskaitant vykdymo procesą, atstovavimas išankstinio ginčo sprendimo ne teisme atveju, jeigu tokią tvarką nustato įstatymai ar teismo sprendimas. Be to, ši teisinė pagalba apima bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų ir su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu susijusių išlaidų atlyginimą.

pripažįstama **sunki asmens turtinė padėtis**. Nagrinėjant šį kriterijų labai svarbu nustatyti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos poreikį, atitinkantį asmens turtinės padėties lygį. Priešingu atveju tokia teisinė pagalba yra tik deklaratyvaus pobūdžio ir neužtikrina asmens teisės kreiptis į teismą realizavimo.

Pagal VGTPPI 11 str. 2 dalies 1 punkto nuostatą, valstybės garantuojamą teisinę pagalbą gali gauti asmenys, kurių turtas ir metinės pajamos neviršija Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytų asmens turto ir pajamų lygių [3]. Vadovaujantis LR Vyriausybės nutarimu Nr. 468 „Dėl asmenų turto ir pajamų lygių antrinei teisei pagalbai gauti nustatymo“ [3] išskiriami du turto ir pajamų lygiai. Valstybė garantuoja ir apmoka 100 proc. teisinės pagalbos išlaidų, jeigu nustatoma, kad asmens pajamos atitinka pirmąjį lygį, ir 50 proc., jeigu antrąjį². Turto ir pajamų lygį apskaičiuoti gana sudėtinga. Jis skaičiuojamas vadovaujantis specialiais įstatymais. Pirmajam lygiui priskiriami asmenys, kurių turto vertė neviršija Lietuvos Respublikos piniginių socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (asmenims, kurie gyvena vieni) įstatymo nustatytos normos [4], o metinės pajamos neviršija 8 Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų minimalių mėnesinių algų (MMA)³, pridedant po 3 MMA kiekvienam išlaikytiniui. Vadovaujantis minimais įstatymais, aptariamam lygiui yra priskiriami asmenys, kurie pagal turtinę padėtį yra prilyginami socialinę paramą gaunantiems asmenims, o metinių pajamų dydis neviršija 4400 Lt per metus (366,6 Lt per mėnesį) vienam asmeniui, atitinkamai atsižvelgiant į išlaikytinius. Antrajam lygiui priskiriami asmenys, kurių turtinė padėtis neviršija 1,5 turto vertės normatyvo, nustatyto pirmajam lygiui, o metinės pajamos neviršija 12 MMA, pridedant po 4,5 MMA kiekvienam jo išlaikytiniui.

Remiantis anksčiau minėtų aktų analize, gana sudėtinga nustatyti, ar asmuo atitinka aptariamąjį kriterijų – tai reikalauja specialių žinių, todėl suinteresuoti asmenys patys paprastai nesugeba nustatyti, kokia jų turtinė padėtis. Atitinkamas turto ir pajamų lygis nustatomas pagal turto ir pajamų deklaraciją už praėjusius kalendorinius metus (VGTPPI 13 str. 1 d.). VGTPPI nenumato galimybės atsižvelgti į asmens turtinę padėtį prašymo suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą momentu. Todėl tais atvejais, kai asmens turtinė padėtis kreipimosi į teismą momentu smarkiai pablogėja ar net jei asmuo iš viso nebeturi jokių pajamų ir turto, valstybės garantuojama teisinė pagalba jam nėra suteikiama, jeigu, apskaičiavus jo bendras metines pajamas ir turta, šis viršija Vyriausybės nustatytą turto ir pajamų lygį. Todėl vien tik asmens turto ir pajamų, gautų per praėjusius metus, vertinimas, siekiant nustatyti, ar asmuo turėtų gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, akivaizdžiai prieštarauja valstybės mokamos teisinės pagalbos

² Skaičiuojama vienai civilinei bylai.

³ Minimalios mėnesinės algos dydis iki 2006 m. liepos 1 d. patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 4 d. nutarimu Nr. 361 ir yra lygus 550 Lt per mėnesį, 2006 m. kovo 27 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 298, nuo 2006 m. liepos 1 d. patvirtintas 600 Lt dydžio minimaliosios mėnesinės algos dydis.

paskirčiai ir neužtikrina teisės į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą įgyvendinimo.

Šią išvadą patvirtina ir kitų valstybių teisės aktų, reglamentuojančių asmens turinės padėties vertinimą, nuostatos. Daugumos užsienio valstybių įstatymai, reglamentuojantys valstybės garantuojamos teisinės pagalbos užtikrinimą, numato, kad teisinė pagalba suteikiama asmenims atsižvelgiant ne į jų metines, bet į gaunamas mėnesines pajamas. Slovėnijos 2001 m. gegužės 31 d. Teisinės pagalbos įstatymas Nr. 740-01/00-8/1 [10, 703] įtvirtina taisyklę, kad teisinė pagalba suteikiama asmenims, kuriems bylinėjimosi išlaidos sukels neigiamas pasekmes jų ar jų šeimos turatinei padėčiai. Minimas įstatymas nustato, kad turinčių teisę teisinę pagalbą gauti asmenų kategorijai priskiriami asmenys, kurių grynosios mėnesinės pajamos (atskaičius mokesčius ir kitas išlaidas) vienam šeimos nariui neviršija įstatymu nustatytos vienos minimalios algos atsižvelgiant ir į šeimos turimos nuosavybės vertę. Prašančio suteikti teisinę pagalbą asmens ir jo šeimos narių grynosios mėnesio pajamos bei turimo turto vertė yra pagrindas sprendžiant, ar suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą taip pat ir Suomijoje [10, 682], Belgijoje [13, 56], Vokietijoje [13, 68], Ispanijoje [13, 75], Prancūzijoje [10, 690], Liuksemburge [13, 93], Olandijoje [13, 99] ir daugelyje kitų valstybių.

Apibendrinant galima teigti, kad sprendžiant, ar suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą kiekvienu konkrečiu atveju turėtų būti vertinama faktinė asmens turinė padėtis, susidariusi kreipimosi dėl tokios pagalbos suteikimo momentu, o ne vertinamos pareiškėjo metinės pajamos ir turtas.

Kitas svarbus aptariamo kriterijaus reglamentavimo aspektas – kategoriškos taisyklės, kad turinės padėties lygis nustatomas atsižvelgiant į visos šeimos narių gaunamas pajamas, įtvirtinimas. Tai reiškia, kad asmeniui, pagal savo turinę padėtį nors ir atitinkančiam šį kriterijų, valstybės garantuojama teisinė pagalba nebus suteikta, jeigu kitų šeimos narių turtas ir pajamos viršys valstybės nustatytą turto ir pajamų lygį šiai pagalbai gauti. Todėl dažnai teisės į teisminę gynybą realizavimas priklauso nuo kitų šeimos narių turinės padėties, o tais atvejais, kai ginčas kyla tarp pačių šeimos narių, ekonomiškai silpnesnei ginčo šaliai teisminė gynyba tampa sunkiai prieinama. Vadinas, teisės aktuose būtų tikslinga numatyti išimtis iš šios kategoriškos taisyklės ir nustatyti atskiras kategorijas bylų, kai valstybės garantuojama teisinė pagalba būtų suteikiama atsižvelgiant tik į besikreipiančiojo į teismą asmens turinę padėtį.

VGTPPI taip pat numato, kad aptariamą kriterijų atitinkančiais laikytini ir asmenys, pateikiantys įrodymus, kad dėl objektyvių priežasčių negali disponuoti savo turto ir lėšomis ir dėl to jų turtas ir metinės pajamos, kuriais jie gali laisvai disponuoti, neviršija Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių teisinei pagalbai gauti (VGTPPI 12 str. 8 d.). Šiuo atveju, nustatant ar pajamos atitinka aptariamąjį kriterijų, įstatymas reikalauja pateikti rašytinius įrodymus – dokumentus, patvirtinančius disponavimo turto ar lėšomis ribojimus. Pagal VGTPPI 13 str. 7 dalį tokiais įrody-

mais yra pripažįstami turto arešto aktas ir (ar) kiti dokumentai, patvirtinantys objektyvias priežastis, dėl kurių asmuo negali disponuoti savo turto ir lėšomis, bei vietos mokesčio administratoriui pateiktos gyventojo turto deklaracijos kopija. Kaip ir anksčiau minėtuju atveju, institucija, priimanti sprendimą dėl teisinės pagalbos suteikimo, vadovaujasi tik akivaizdžiais rašytiniais įrodymais, patvirtinančiais disponavimo turto apribojimus. Tačiau tais atvejais, kai asmuo, prašantis suteikti teisinę pagalbą, faktiškai negali disponuoti turto, bet neturi tai patvirtinančių rašytinių įrodymų, ši pagalba nėra suteikiama. Aptariamas reglamentavimas laikytinas nepakankamu, kadangi dažnai neužtikrina teisės kreiptis į teismą labiausiai neapsaugotiems ir pažeidžiamiems asmenims. Pavyzdžiui, ginčiuose, kylančiuose iš šeimos teisinių santykių, ekonomiškai priklausomam sutuoktiniui, siekiančiam apginti savo ar nepilnamečių vaikų interesus, faktiškai disponavimas turto neretai yra apribotas, tačiau to neįmanoma patvirtinti rašytiniais dokumentais, o tai atima galimybę pasinaudoti valstybės mokama teisine pagalba, ir, savaime suprantama, teisę kreiptis į teismą.

Taip pat svarbu paminėti, kad vien turinė padėtis nenulemia valstybės mokamos teisinės pagalbos suteikimo. Asmeniui, kurio turto ir pajamų lygis nors ir atitinka nustatytą kriterijų, ši pagalba neteikiama, jeigu: 1) pareiškėjo reikalavimai yra akivaizdžiai nepagrįsti; 2) atstovavimas byloje yra neperspektyvus; 3) pareiškėjas kreipiasi dėl neturtinės žalos, susijusios su garbės ir orumo gynimu, tačiau jis nepatyrė turinės žalos; 4) prašymas yra susijęs su reikalavimu, tiesiogiai atsirandančiu dėl pareiškėjo ūkinės komercinės veiklos ar dėl jo savarankiškos profesinės veiklos; 5) pareiškėjas gali gauti reikiamas teises paslaugas nesinaudodamas valstybės garantuojama teisine pagalba; 6) pareiškėjas kreipiasi ne dėl savo teisių pažeidimo, išskyrus atstovavimo pagal įstatymą atvejus; 7) reikalavimas, dėl kurio kreipiamasi antrinės teisinės pagalbos, buvo perleistas pareiškėjui siekiant gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą; 8) jeigu iš esmės išnagrinėjusi reikalavimą sprendimus dėl šios pagalbos skyrimo priimanti tarnyba nustato, kad galimos antrinės teisinės pagalbos išlaidos gerokai viršytų pareiškėjo turtinių reikalavimų (turtinių interesų) dydį arba kad pareiškėjo neturtinio pobūdžio reikalavimas yra mažareikšmis, arba kad pats pareiškėjas savarankiškai be advokato pagalbos gali įgyvendinti arba apginti savo teises ar įstatymų saugomus interesus; 9) jeigu prašantis suteikti šią pagalbą asmuo turi teisę į bylinėjimosi išlaidų draudimo išmoką (VGTPPI 12 str. 5–7 d.).

Norint nustatyti daugelį anksčiau išvardytų aplinkybių, neleidžiančių pasinaudoti valstybės mokama teisine pagalba, būtina atlikti išsamų ir detalų tyrimą. Pareiškėjo reikalavimų pagrįstumo, bylos perspektyvumo ir daugelio kitų išvardytų aplinkybių nustatymas yra susijęs su teisingumo vykdymu ir priskirtinas teismo kompetencijai, o ne administracinius įgaliojimus turinčiam subjektui – valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai.

2. TURPINĖS PADĖTIES LYGIO ATITIKTIS VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS POREIKIUI

Siekiant įgyvendinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos principą visa apimtimi, reikia užtikrinti šio principo įgyvendinimą ne tik įgyvendinant teisę kreiptis į teismą, bet ir viso bylos proceso metu. Europos Žmogaus Teisių Teismas 1975 m. vasario 21 d. byloje *Golder prieš Jungtinę Karalystę* (bylos Nr. 4451/70) [17] pabrėžė, kad bylos iniciavimas yra tik vienas iš teisės į teisminę gynybą aspektų. Pats kreipimasis į teismą nėra savitiksliis dalykas. Kiekvienas besikreipiantis į teismą asmuo siekia atkurti savo pažeistas ar ginčijamas teises arba apginti įstatymo saugomus interesus. Todėl kitas labai svarbus klausimas – ar Lietuvos Respublikos teisės aktais nustatytas asmens turto ir pajamų lygis valstybės garantuojamai teisei pagalbai gauti užtikrina teisminės gynybos prieinamumą tiek kreipimosi į teismą, tiek viso bylos proceso metu. Atsakant į šį klausimą svarbu žinoti, kokias bylinėjimosi išlaidas patiria besibylinėjanti šalis, nes teisminės gynybos prieinamumas pirmiausia yra tiesiogiai susijęs su teisės ginančių asmenų galimybėmis pakelti bylinėjimosi išlaidų našta. Todėl jeigu asmuo dėl savo turtinės padėties neturi galimybių apmokėti bylinėjimosi išlaidų, negalime kalbėti apie teisminių teisių gynimo užtikrinimą. Tokiu atveju fundamentalioji asmens teisė kreiptis į teismą tampa tik deklaratyvus pobūdžio nuostata.

Bylinėjimosi išlaidos priklauso nuo reikalavimo pobūdžio (žyminis mokeskis), nuo bylos sudėtingumo (įrodymų rinkimas, ekspertizė ir kt.), taip pat išlaidų atstovo pagalbai apmokėti. Tačiau VGTPPI nenumato galimybės atsižvelgti į numatomą bylinėjimosi išlaidų dydį suteikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Kreipimosi į teismą momentu paprastai būna žinomas tik žyminio mokesčio dydis, kurį suinteresuotas asmuo privalo sumokėti pateikdamas ieškinį ar kitą procesinį dokumentą. Reikiamo dydžio žyminio mokesčio nepajėgiantis sumokėti asmuo turi teisę prašyti teismo, kad būtų iš dalies atleistas nuo šio mokesčio sumokėjimo (CPK 83 str. 3 d.) arba jo sumokėjimas būtų atidėtas iki procesinio sprendimo priėmimo (CPK 84 str.). Tačiau jeigu asmuo dėl sunkios turtinės padėties neatitinka įstatymais nustatyto turto ir pajamų lygio, suteikiančio teisę gauti valstybės mokamą teisinę pagalbą, visas kitas išlaidas, kurios yra susijusios su bylos nagrinėjimu, išvardytas CPK 88 str., jis privalo padengti pats, neatsižvelgiant į jo finansines galimybes. Todėl net ir pradėjus bylos procesą teisme, dėl bylos sudėtingumo ar kitų aplinkybių, reikalaujančių papildomų išlaidų, būtinų siekiant teisingai išnagrinėti bylą (ekspertizės paskyrimas, atlyginimas kuratoriui, atsakovo paieška ir t. t.), teisminė gynyba proceso dalyviui gali tapti neprieinama vien dėl to, kad jis neturi pakankamai lėšų bylinėjimosi išlaidoms apmokėti. Todėl sunkiau dalyvauti renkant įrodymus bei naudotis kitomis procesinėmis teisėmis. Dar blogiau, jeigu vien dėl finansinių sunkumų asmuo, pavyzdžiui, verčiamas atsisakyti pareikštų reikalavimų ar pripažinti nepagrįstus kitos šalies reikalavimus ar suda-

ryti taikos sutartį sau nepalankiomis sąlygomis, o tai nesuderinama su teisingumo įgyvendinimo principais. Lietuvos Konstitucinis Teismas 1995 m. gruodžio 2 d. nutarime [8] taip pat nurodė, kad teisingumas gali būti įgyvendintas užtikrinant interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo ir interesų priešpriešos.

Visuotinai pripažįstama, kad tinkamas bylos procesas gali būti užtikrintas tik tuomet, kai byloje dalyvaujantys asmenys yra atstovaujami kvalifikuotų teisininkų [9, 92]. LR CPK 56 str. nuostata numato ribotą asmenų, galinčių atstovauti teisme, sąrašą. Jeigu bylos proceso dalyvis nėra profesinės sąjungos narys nagrinėjant bylą, kilusią iš darbo teisinių santykių, neturi aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą turinčio artimo giminaičio arba bendrininko, kuriam galėtų pavesti atstovauti savo interesams teisme, taip pat pats neturi tinkamo teisinio išsilavinimo, yra priverstas samdyti advokatą arba advokato padėjėją. Dėl sunkios turtinės padėties negalėjimas apmokėti už profesionalaus teisininko paslaugas tampa teisminės gynybos prieinamumo kliūtimi. Todėl kitas labai svarbus aspektas, vertinant nustatyto Lietuvoje turtinės padėties lygio nemokamai teisei pagalbai gauti pakankamumą, yra jo lyginimas su patiriamomis išlaidomis advokato arba advokato pagalbai apmokėti. Kadangi mūsų valstybė nereguliuoja teisiųjų paslaugų kainų (jos nustatomos advokato ir asmens, kuriam ši pagalba teikiama, susitarimu) todėl neįmanoma apskaičiuoti faktiškai patiriamų išlaidų teisei pagalbai apmokėti dydžio kiekiu konkrečiu atveju. Tačiau teisės aktų, reglamentuojančių klausimus, susijusius su advokato paslaugų apmokėjimu ir išlaidų už šias paslaugas priteisimu, analizė leidžia daryti išvadą, kad teisiųjų paslaugų kaina priklauso nuo bylos kategorijos, sudėtingumo bei daugelio kitų priežasčių.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 27 d. nutarimu Nr. 469 „Dėl advokatams už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių patvirtinimo“ [6] vienos advokato profesinio darbo valandos užmokesčio dydis prilyginamas 0,05 MMA (25,5 Lt). Šių Taisyklių 20 p. nustatyta, kad civilinėse bylose už antrinės teisinės pagalbos teikimą mokama atsižvelgiant į CPK numatytą bylų kategoriją ir teiseną (pvz., 20.3.1.2 p. numato, kad už ginčo teiseną nagrinėjamas bylas pirmos instancijos teisme, įskaitant apeliacinio skundo surašymą, mokamas 1,5 MMA dydžio užmokeskis, t. y. 765 Lt; už ypatingosios teisenos bylas – 0,5 MMA, t. y. 255 Lt ir pan.). Šis teisės aktas, reglamentuojantis atlyginimo, mokamo advokatams už valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimą, dydį sieja su bylos kategorija, o kartu ir bylos sudėtingumu. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymu Nr. 1R-85 patvirtintų „Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio nustatymo“ [7] 2 p. nurodoma, jog nustatant priteistino užmokesčio už teikiamas teises paslaugas dydį, rekomenduojama atsižvelgti į rekomendacijose nurodytus maksimalius užmokesčio dydžius už

atitinkamus procesinius veiksmus (pvz., už ieškinio ar apeliacinio skundo surašymą – 1530 Lt (8.2. p., 8.9. p.); už kasacinį skundą – 1785 Lt (8.12. p.) ir pan.) ir į šiuos kriterijus: bylos sudėtingumą; teisinių paslaugų kompleksškumą, specialių žinių reikalingumą; ankstesnį (paskartotinį) dalyvavimą toje byloje; būtinybę išvykti į kitą vietovę nei registruota advokato darbo vieta; turto ar pinigų sumų dydį (priteistinių ar ginčijamų); teisinių paslaugų teikimo pastovumą ir pobūdį; sprendžiamų teisinių klausimų naujumą; kitas svarbias aplinkybes.

Žinoma, valstybės galimybės suteikti nemokamą teisinę pagalbą nėra beribės. Tačiau kita vertus, valstybės pagalba mokant už teisinės paslaugas negali būti ribojama tik asmens turtingos padėties lygiu, neatsižvelgiant į bylos kategoriją, sudėtingumą, laiko sąnaudas nagrinėjant bylą, teisingumo interesus, kitas objektyvias priežastis.

Remiantis oficialiais valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų veiklos duomenimis, pateiktais Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai nuo 2005 m. gegužės 1 d. iki 2006 m. gegužės 1 d., buvo gauti 4324 prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą civilinio ir administracinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose. Ši teisinė pagalba buvo suteikta 3238 pareiškėjams [15]. Atsižvelgiant į tai, kad 2005 m. Lietuvos teismuose pirmąja instancija buvo nagrinėjama 148 019 civilinių bylų ir 56 244 administracinės bylos, galima preliminariai teigti, kad valstybės garantuojama teisine pagalba civilinėse bylose galėjo pasinaudoti mažiau nei 1,6 proc. pareiškėjų [16] (pvz., Olandijoje 2001 m. valstybės garantuojama teisinė pagalba buvo suteikta asmenims 148 000 civilinių bylų, o tai sudaro beveik pusę visų tais metais šioje valstybėje nagrinėtų bylų [11]).

Akivaizdu, kad išlaidos advokato teikiamai teisei pagalbai apmokėti turi būti siejamos su bylos sudėtingumu ir teisingumo interesais, neapsiribojant tik konkrečios asmens turtingos padėties lygio, suteikiančio galimybę gauti valstybės mokamą teisinę pagalbą, nustatymu. O atsižvelgiant į tai, kad šis lygis yra labai žemas, palyginus su faktinėmis bylinėjimosi išlaidomis, kurias patiria ginčo šalys, galima teigti, kad Lietuvoje valstybės garantuojama teisine pagalba sprendžiant ginčus civilinio proceso tvarka gali pasinaudoti tik labai maža visuomenės dalis, o didžiajai jos daliai teisinė pagalba, o kartu ir veiksminga teisminė pažeistų teisių gynība šiuo metu yra ribota, o dažnai, pavyzdžiui, kai įstatymai numato privalomą advokato dalyvavimą ir kt., ji yra tiesiog neprieinama.

3. PAPILDOMI KRITERIJAI NUSTATANT ASMENS TURTINGOS PADĖTIES LYGĮ VALSTYBĖS GARANTUOJAMAI TEISEI PAGALBAI GAUTI

Atsižvelgiant į Europos Žmogaus Teisių Teismo išaiškinimus taikant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas bei kitų valstybių patirtį galima teigti, kad vien kategoriškas *in toto* turtingos padėties lygio valstybės garantuojamai tei-

sinei pagalbai gauti nustatymas neužtikrina visiškai asmens teisės į teisminę gynybą prieinamumo. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimą kiekvienu konkrečiu atveju turi lemti ne asmens turtingos padėties atitiktis teisės aktų nustatytam lygiui, o įvertinimas, ar pagal turtingos padėties asmuo pajėgus pakelti bylinėjimosi išlaidų našta nagrinėjamoje byloje, t. y. reikia atsižvelgti į daugelį kitų kriterijų, kuriuos būtų galima pavadinti papildomais.

Byloje *Eiri prieš Airiją* Europos Žmogaus Teisių Teismas 1979 m. rugsėjo 11 d. sprendimu (serija A, Nr.32) [12, 163–177] konstatavo, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis gali būti pagrindas, įpareigojantis valstybę garantuoti teisinę pagalbą, kai ji *reikalinga siekiant užtikrinti teisę į teisminę gynybą arba tokios pagalbos suteikimą numato nacionalinė teisė, arba kai to reikalauja bylos sudėtingumas*. Kitoje byloje *McVicar prieš Jungtinę Karalystę*, 2002 m. gegužės 7 d. sprendime (bylos Nr. 46311/99) [17], teismas priminė, kad teisė į teisminės gynybės prieinamumą yra neatskiriamas teisės į teisingą bylos išnagrinėjimą elementas, todėl Konvencijos 1 str. 6 dalis gali būti pagrindas, įpareigojantis valstybę užtikrinti teisinę pagalbą, kai ji būtina *efektyviai teisės į teisminę gynybą užtikrinimui arba privalomo advokato dalyvavimo atveju, arba kai byla yra sudėtinga*. Panašias aplinkybes Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo ir daugelyje kitų nagrinėtų bylų.

Europos Tarybos Ministrų Komitetas 1978 m. kovo 2 d. rezoliucijoje (78) 8 „Dėl teisinės pagalbos ir konsultacijų“ [14], suformuluodamas pagrindinius principus, kuriuos įgyvendinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemose turi siekti kiekviena valstybė narė, vienu iš pagrindinių kriterijų numatė teisinės pagalbos suteikimo būtinumą. Rezoliucijoje vardinami ir šio kriterijaus turinio elementai: *asmens turtingos padėties; konkrečios bylos aplinkybės; numatomos bylos nagrinėjimo išlaidos (įskaitant žyminį mokesį, išlaidas ekspertams, liudytojams ir kt.); teisingumo interesai*.

Šiame straipsnyje aptartų Lietuvos teisės aktų bei minėtų tarptautinių dokumentų analizė leidžia daryti išvadą, kad būtinybę suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą lemia ne tik konkretus asmens pajamų ir turto lygis, bet ir bylos sudėtingumas, teisminės gynybės veiksmingumas, teisingumo interesai, reikalingumas, privalomas atstovo dalyvavimas, konkrečios bylos aplinkybės ir kita. Šios aplinkybės leidžia išskirti du papildomus kriterijus, kurie turėtų būti taikomi sprendžiant valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo klausimą ir padėtų užtikrinti teisminės gynybės prieinamumą neturtingiems asmenims, t. y. **teisingumo interesus ir bylos sudėtingumą**.

Lietuvos teisės aktai nenumato valstybės mokamos teisinės pagalbos teikimo galimybės kai to reikalauja bylos sudėtingumas bei teisingumo interesai. Šiuo metu, ar asmenys, pateikę prašymus suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, atitinka įstatyme nustatytą fiksuotą turtingos padėties lygį įvertina ir sprendimus dėl teisinės pagalbos suteikimo priima administracinius įgaliojimus turintys subjektai – Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos (VGTP 18 str.). Minimų pa-

pildomų kriterijų konstatavimas yra priklausomas nuo daugelio objektyvių ir subjektyvių aplinkybių egzistavimo kiekvienoje konkrečioje byloje, ir neabejotinai turėtų būti priskirtas bylą nagrinėjančio teismo kompetencijai, kadangi susijęs su tiesos nustatymu, t. y. teisingumo funkcijos vykdymu.

Apibendrinant galima teigti, kad teisės aktus, reglamentuojančius valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo neturtingiems asmenims pagrindus ir tvarką, reikėtų papildyti kriterijais, numatančiais galimybę šią pagalbą suteikti kompleksiskai atsižvelgiant į asmens turtinę padėtį, bylos sudėtingumą ir teisingumo interesus. Be to, galimybė taikyti papildomus kriterijus įmanoma tik į CPK grąžinus nuostatą, numatančią teismui teisę bei pareigą priimti sprendimus dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo.

IŠVADOS

1. Lietuvos Respublikos teisės aktais nustatytas pirmenyg žemas asmens turto ir pajamų lygis, kurį atitinkantys asmenys turi teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą civilinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose.

2. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo tvarką reglamentuojantys teisės aktai nenumato galimybės įvertinti asmens turtinės padėties kreipimosi į teismą momentu, o tai prieštarauja aptariamoms pagalbos paskirčiai civiliniame procese.

3. Bylose, kylančiose iš šeimos teisinių santykių, taip pat tais atvejais, kai šeimos nariai turi priešingus interesus bylos procese, prašančio suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą asmens turtinė padėtis turi būti vertinama atsižvelgiant tik į jo asmeninį turtą ar pajamas, neatsižvelgiant į kitų šeimos narių turtą ir pajamas.

4. Valstybės garantuojama teisinė pagalba turi būti užtikrinama, kad žmogus ne tik galėtų kreiptis į teismą, bet ir viso bylos nagrinėjimo metu.

5. Turtinės padėties kriterijus turi priklausyti ne tik nuo konkretaus teisės aktais apibrėžto asmens pajamų ir turto lygio, bet ir nuo konkrečios bylos sudėtingumo bei teisingumo interesų.

6. Būtina sukurti ir įtvirtinti CPK nuostatas, numatančias galimybę teismui priimti sprendimus dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo asmenims, kuriems ši pagalba reikalinga.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36-1340.
2. Lietuvos Respublikos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2005. Nr. 18-572.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl asmenų turto ir pajamų lygio antrinei teisinei pagalbai gauti nustatymo“ // Valstybės žinios. 2005. Nr. 54-1856.
4. Lietuvos Respublikos piniginių socialinės paramos mažas pajamas gaunantiems šeimoms (vieniems gyvenan-

tiems asmenims) įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 73-3352.

5. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990. Nr. 30-711.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl advokatams už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005. Nr. 54-1857.
7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 54-1845.
8. Lietuvos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 2 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1995. Nr. 106-2381.
9. Приходько И. А. Доступность правосудия в арбитражном и гражданском процессе: основные проблемы. – Санкт-Петербург: Издательский дом, 2005.
10. Доступ к правосудию. Проблемы бесплатной юридической помощи в странах Центральной и Восточной Европы. Напечатано в Венгрии, 2002.
11. Европейский форум по доступу к правосудию в странах центральной и восточной Европы: доклады стран. Будапешт, 5–7 декабря, 2002.
12. Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. – Vilnius: Pradai, 1997.
13. Guide of legal aid. – Budapest, 2001.
14. Recommendation Rec 1997(78)8 of the Committee of Ministers to member states, <http://www.coe.int/>
15. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų veiklos apibendrinimas laikotarpiu nuo 2005-05-01 iki 2006-05-01.
16. 2005 m. statistikos ataskaita. <http://www.teismai.lt/teismai/ataskaitos/statistika.asp>
17. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai: <http://www.coe.int/t/e/general/search.asp>

THE CRITERIA OF A PERSON'S ASSET, WHICH GRANTS LEGAL AID GUARANTEED BY THE STATE ON CASES OF LAW OF CIVIL PROCEDURE

Ingrida Montvydienė*

Mykolas Romeris University

Summary

Legal aid provided by the state to the needy people is envisaged in laws and the means of fulfilling this aid, and the making of ways, investigating and deciding on cases of law of civil procedure, unavoidably becomes the positive responsibility of every democratic state. The granting of such aid is one of the guarantees, that ensures and implements the constitutional law of going to court, and helping the poor, the unable ones, to pay private lawyers for the granted aid, defending their rights, and the interests kept by law.

This article unfolds the level of a person's asset, which grants people to use legal aid guaranteed by the state, the theoretical and practical problems of Lithuania, figures and evalua-

* Lecturer, Civil Procedure Department, Law Faculty, Mykolas Romeris University.

tions of the set state of a person's assets to be granted legal aid by the state are shown, the adequacy of the criteria, ensuring the accessibility of it. The role of the court is discussing, when deciding on questions of the granting of legal aid by the state. Also this article contains propositions about extra criteria, determining the evaluation of the level of a person's asset, when

deciding on the granting of such aid, and changes in the code of civil procedure.

Key words: legal aid granted by the state, free legal aid, the level of assets and income, the criteria of the level of assets, the complexity of the case, the interests of justice.